CONSTITUȚIONALITATEA RESTRICȚIILOR DIN 2022 ASUPRA LIBERTĂȚII DE EXPRIMARE LA ÎNTRUNIRILE PUBLICE. ROLUL OMBUDSMANULUI

CONSTITUTIONALITY OF THE 2022 RESTRICTIONS ON FREEDOM OF EXPRESSION AT PUBLIC MEETINGS. ROLE OF THE OMBUDSMAN

CZU: 342.727/.729:342.4:351.941 **DOI:** https://doi.org/10.59295/ssdoed2024.26

Alexandru ZUBCO[1]

ABSTRACT. *The scientific work represents a reflection on the level of respect for fundamental human freedoms, such as freedom of assembly and expression following the actions of the national public authorities from October 2022. In September-October 2022, public anti-government meetings took place in the municipality of Chisinau. On October 13, 2022, by Decision of the Commission for Exceptional Situations no. 42, meetings for a period of more than four hours were prohibited and the removal of meeting participants was allowed, without the involvement of the organizer. On October 16, 2022, the police intervened in force and removed the participants of the protest from the center of the capital. In May 2023 there is a government meeting entitled "Moldova European National Assembly" which is allowed and supported by the authorities and the police. Although, the Republic of Moldova recognizes free expression as a fundamental form of voicing the population's dissatisfaction with governing act, it seems that from 2022 this constitutional principle started to be affected. The government has initiated a series of processes camouflaged under the aspect of respecting national interests and public order in order to reduce manifestations inappropriate to it. The article in its extended version was addressed in a thematic report of the People's Advocate, prepared by the author.*

Keywords: *Freedom of assembly, free expression, Ombudsman, ECtHR, UN Human Rights Committee, human rights, national security, restrictions on assembly, CSE decision.*

REZUMAT. *Lucrarea științifică reprezintă o reflecție asupra nivelului de respectare a libertăților fundamentale ale omului, precum libertatea întrunirilor și a exprimării urmare a acțiunilor autorităților publice naționale din octombrie 2022. În septembrie-octombrie 2022 în municipiul Chișinău au avut loc întruniri publice antiguvernamentale. La 13 octombrie 2022, prin Decizia Comisiei Situații Excepționale nr.42 au fost interzise întrunirile pentru o perioadă mai mult de patru ore și permisă îndepărtarea participanților la întruniri, fără implicarea organizatorului. La 16 octombrie 2022 poliția a intervenit în forță și a îndepărtat participanții la protest din centrul capitalei. În mai 2023 are loc o întrunire guvernamentală întitulată „Adunarea Națională Moldova Europeană" care este permisă și susținută de autorități și poliție. Deși, Republica Moldova recunoaște libera exprimare ca o formă fundamentală de vociferare a insatisfacției populației asupra actului de guvernare, se pare că din 2022 acest principiu constituțional a început să fie afectat. Guvernul a inițiat un șir de procese camuflate sub aspectul*

[1] Alexandru ZUBCO, PhD, Școala Doctorală Științe Juridice din cadrul Universității de Stat din Moldova, Șef direcție, Direcția prevenirea torturii, Oficiul Avocatului Poporului, Chișinău, Republica Moldova, e-mail: alexandru.zubco@ombudsman.md, alexandru_zubco@yahoo.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9062-2537 Coordonator științific: Svetlana SLUSARENCO, doctor în drept, conferențiar universitar USM

respectării unor interese naționale și a ordinii publice în scopul diminuării manifestațiilor nepotrivite acestuia. Articolul în varianta extinsă a fost abordat într-un raport tematic al Avocatului Poporului, elaborat de autor.

Cuvinte-cheie: *Libertatea întrunirilor, libera exprimare, Avocatul Poporului, CtEDO, Comitetul ONU pentru drepturile omului, drepturile omului, securitatea națională, restricții la întruniri, decizia CSE*.

Libertatea întrunirilor este un drept fundamental, consfințit și protejat prin Constituția Republicii Moldova și actele internaționale la care Republica Moldova este parte, inclusiv Declarația Universală a Drepturilor Omului (art.20), Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice (art.21) și Convenția Europeană a Drepturilor Omului (art.11). Însă, doar întrunirile pașnice sunt protejate. Normele enunțate susțin, la general, că o întrunire va fi considerată pașnică dacă organizatorii își propun scopuri pașnice, iar desfășurarea întrunirii are un caracter non-violent.

Libertatea constă în a putea face tot ceea ce nu dăunează altuia. Astfel, exercitarea drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât cele care asigură celorlalţi membri ai societăţii folosirea de aceleaşi drepturi. Aceste limite nu pot fi determinate decât prin lege. Legea nu poate să interzică decât acţiunile vătămătoare societăţii... (art.art. 4, 5 ale Declaraţiei Drepturilor Omului şi ale Cetăţeanului, Franţa. 26 august 1789).

Potrivit Constituției R. Moldova *„oricărui cetățean îi este garantată libertatea gândirii, a opiniei, precum şi libertatea exprimării în public prin cuvânt, imagine sau prin alt mijloc posibil”*, iar *mitingurile, demonstraţiile, manifestările, procesiunile sau orice alte întruniri sânt libere şi se pot organiza şi desfăşura numai în mod paşnic, fără nici un fel de arme* [1]. Deci legiuitorul a acceptat orice formă a întrunirii, însă doar caracterul pașnic constituie unica condiție pentru libera desfășurare a lor.

Comitetul ONU pentru drepturile omului stipulează că „...întrunirile pașnice reprezintă unul dintre fundamentele unui sistem de guvernare participativă în care valorile și principiile democrației, drepturilor omului, guvernării prin lege și pluralismului sunt asigurate pe deplin”.

De aceea, dreptul la libertatea întrunirilor este considerat unul de bază pentru o societate democratică. Or, nu poate exista o democrație acolo unde oamenii nu sunt liberi să se întrunească și să-și împărtășească ideile, să transmită mesaje puterii din stat și întregii societăți. Anume din acest considerent, întrunirile pașnice sunt o formă a democrației directe – un fel de comunicare dintre Guvern și popor sau o parte a acestuia. Altfel spus, atunci când este încălcat acest drept, suferă democrația, dar și Guvernul, care rămâne izolat de propriul popor.

Reamintim, că în Republica Moldova exercitarea dreptului la întruniri este garantat prin Legea nr.26/2008 privind întrunirile [2]. Potrivit Legii acesta nu este un drept absolut și poate fi limitat.

Conform art.8 din Legea nr.26/2008 sânt interzise întrunirile prin care se urmărește: (a) îndemnarea la război de agresiune, la ură națională, rasială, etnică sau religioasă; (b) incitarea la discriminare sau violență publică și (c) subminarea securității naționale sau a integrității teritoriale a țării, săvârșirea infracțiunilor, încălcarea ordinii publice sau organizarea tulburărilor în masă, încălcarea moralității publice, a drepturilor şi a libertăților altor persoane ori punerea în pericol a vieții sau a sănătății acestora.

Totodată, conform normei enunțate supra, la cererea autorității administrației publice locale, instanța de judecată, în baza probelor prezentate și examinate într-o procedură judiciară, adoptă o hotărâre, care poate fi contestată, prin care (1) interzice sau modifică ora, locul sau forma de desfășurare a întrunirii sau (2) menține dreptul de a desfășura întrunirea.

Deci potrivit legislației naționale, dreptul la întruniri poate fi limitat doar în baza unei hotărâri judecătorești, adoptată în urma sesizării de către administrația publică locală, în baza probelor prezentate. Or, administrarea probatoriului în cazul dat, îi revine exclusiv autorităților. Aceeași interpretare o împărtășesc și organismele internaționale, care deși recunosc și garantează dreptul cetățenilor la întrunire pașnică, la fel au instituit unele condiții când acesta ar putea fi limitat.

Astfel, CtEDO susține că dreptul la libertatea de întrunire nu este absolut. Acesta poate face obiectul unor restricții, în conformitate cu paragraful 2 al articolului 11 din Convenție [3]. Exercitarea acestui drept nu poate face obiectul altor restrângeri decât acelea care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea național, siguranța publică, apărarea ordinii și prevenirea infracțiunilor, protejarea sănătății sau a moralei ori pentru protecția drepturilor și libertăților altora. Prezentul articol nu interzice ca restrângeri legale să fie impuse exercitării acestor drepturi de către membrii forțelor armate, ai poliției sau ai administrației de stat. Însă, ingerință în exercitarea acestui drept nu trebuie să constituie o interdicție absolută, de jure sau de facto, ci poate consta în diferite alte măsuri luate de autorități, inclusiv cele adoptate înainte sau în timpul întrunirii, cât și măsurile punitive luate ulterior.

Comitetul ONU pentru drepturile omului, la fel susține că dreptul la întrunire pașnică poate fi limitat în anumite cazuri, însă autoritățile trebuie să poată demonstra că restricțiile impuse respectă condiția de legalitate, precum și că sunt necesare și proporționale cu cel puțin unul dintre motivele de restricționare enumerate la articolul 21 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice [4]. Prin urmare, justificarea aplicării anumitor restricții privind dreptul la întruniri le revine autorităților.

Totodată, la impunerea oricăror restricții, Statul ar trebui să ia în considerare obiectivul de a facilita exercitarea dreptului și nu de a încerca impunerea unor limitări ne-necesare și disproporționate, care pot avea efect disuasiv pentru cetățeni. Susținem ideea că, chiar dacă sunt necesare unele restricții, acestea ar trebui să se ba-

zeze pe o evaluare diferențiată sau individualizată a comportamentului participanților și a întrunirii în cauză, nu trebuie să fie discriminatorii, să diminueze esența dreptului sau să aibă ca scop descurajarea participării la întruniri.

De altfel, Comitetul ONU pentru drepturile omului statuează că restricțiile generalizate asupra întrunirilor pașnice sunt considerate disproporționate[1], iar încălcarea responsabilităților statului de a motiva prin probe concludente interzicerea desfășurării anumitor întruniri în baza unor temeiuri generaliste, constituie încălcare a articolului 21 din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice.

În pofida acestora, în cazul R. Moldova, autoritățile naționale au creat o practică vicioasă și un precedent periculos atunci când prin Dispoziția nr.42 a Comisiei pentru Situații Excepționale au interzis, practic, desfășurarea anumitor întruniri [5]. În pct.3.1. a Dispoziției se menționează expres că se interzice desfășurarea întrunirilor cu blocarea benzilor de circulație și/sau a arterelor de transport ori a căilor de acces și evacuare către instituțiile publice, cu excepția zilelor nelucrătoare, când aceste întruniri pot fi desfășurate pe perioada a cel mult patru ore din momentul începerii întrunirii. Iar, în pct.3.2 al acesteia, se justifică intervenției poliției în detrimentul garanțiilor prevăzute de Legea privind întrunirile. În opinia noastră, aceste interdicții au fost reiterate în baza unor temeiuri generaliste, fără a fi puse la bază probe concludente sau motive concrete, pentru care s-ar fi întemeiat necesitatea limitării întrunirilor pașnice.

În calitatea sa de garant al drepturilor fundamentale și constituționale, Avocatul Poporului a criticat prevederile Comisiei Situații Excepționale calificându-le ca fiind abuzive și disproporționale și a recomandat autorităților să le revizuii ori, după caz, să le abroge[12]. Autoritățile nu au reacționat la recomandările Ombudsmanului, dar și-au reafirmat poziția privind necesitatea menținerii acestor prevederi în contextul asigurării securității naționale și ordinii publicii. Dispoziția Comisiei Situații Excepționale nr.42 rămâne în vigoare, până la ridicarea stării de urgență.

Revenind la Comentariile generale nr.37 ale Comitetului ONU pentru drepturile omului, acesta a subliniat de mai multe ori că, orice restricții impuse, trebuie să fie „necesare într-o societate democratică". Acestea, trebuie să fie necesare și proporționale în contextul unei societăți bazate pe democrație, stat de drept, pluralism politic și drepturile omului, dar să nu fie doar rezonabile și oportune.

La fel, Comitetul ONU pentru drepturile omului este de părerea că interpretarea și aplicarea legislației naționale nu trebuie să ducă la discriminare în ceea ce privește realizarea dreptului la întrunire pașnică, dar să se facă eforturi speciale pentru a asigura facilitarea, protecția egală și eficientă a dreptului la întrunire pașnică a indivizilor care fac parte din grupuri care se confruntă cu diferite provocări în cazul participării la întruniri. Mai mult, Statul are datoria de a proteja participanții de orice formă de abuzuri sau atacuri discriminatorii, atât din partea actorilor non-statali, cât și de abuzul din partea autorităților care pun în aplicare lege.

[1] Atunci când impactul negativ este mai mare decât beneficiile.

Pe lângă aceasta, în jurisprudența sa, CtEDO susține că dreptul la libertatea întrunirilor pașnice implică obligații negative și obligații pozitive din partea statului, ceea ce presupune că statele trebuie nu doar să se abțină de la aplicarea unor restricții indirecte nerezonabile asupra dreptului la libertatea de întrunire pașnică, ci și să protejeze acest drept. Astfel, obligația pozitivă constă în a asigura, respecta și garanta exercitarea efectivă a dreptului la libertatea de întrunire, îndeosebi pentru persoanele care au opinii nepopulare sau aparțin minorităților, deoarece acestea sunt mai expuse victimizării. Autoritățile au obligația de a lua măsurile adecvate în ceea ce privește demonstrațiile legale, pentru a asigura desfășurarea lor pașnică și în siguranță.

Așadar, standardele de referință accentuează că nu trebuie să fie impuse restricții, altele decât cele prevăzute de Lege, respectându-se astfel principiul legalității, dar și obligațiile Statului enumerate supra. In concreto, aceasta presupune că restricțiile trebuie impuse prin lege sau decizii administrative bazate expres pe lege sau actele internaționale la care Republica Moldova este parte.

Totodată, înțelegem că este imposibil ca legea să fie previzibilă cu o certitudine absolută, capabilă să reglementeze toate situațiile apărute. Însă, eliminarea acestor incertitudini revine instanțelor de judecată naționale, care au rolul de judecare și soluționare a tuturor situațiilor care ar putea exista în ceea ce privește interpretarea legii.

De altfel, legislația națională oferă competență instanțelor de judecată să pună punct oricărei situații apărute în ceea ce privește limitarea dreptului la întrunire, însă Comisia pentru Situații Excepționale prin dispoziția 42 a încălcat această prevedere legislativă prin substituirea atribuțiilor sale cu cele ale unei instanțe judecătorești. De aceea, considerăm că măsurile impuse nu pot fi apreciate altfel decât represive, pentru modul în care oamenii își expun părerea ori datorită apartenenței politice sau a opiniilor nepopulare pe care le exprimă.

În continuare, CtEDO susține că măsurile represive aplicate în privința unor dispoziții legale care nu aveau nici o legătură cu scopul urmărit, pot fi considerate drept arbitrare și neconstituționale. Mai degrabă, restricțiile au fost impuse pentru a interzice sau a pedepsi participarea anumitor persoane, membri ai comunității la o întrunire sau de a transmite un mesaj foarte clar societății cu privire la neadmiterea protestelor antiguvernamentale.

O altă ipoteză susținută de autorități a fost cea de ocrotire a ordinii publice și a interesului securității naționale în decizia 42. Însă, în Concepția securității naționale aprobată prin Legea 112 din 22 mai 2008, întrunirile nu reprezintă risc la securitatea națională. La fel, nici un noul proiect al Strategiei securității naționale (varianta 2023)[13] – întrunirile nu reprezintă risc de securitate. Din contra, interesele naționale de securitate sunt protejarea democrației constituționale, garantarea și protejarea siguranței cetățenilor, etc. Aici, Comitetul ONU pentru drepturile omului susține că interesul securității naționale poate reprezenta un motiv de impunere a unor restricții în cazul în care acestea sunt necesare pentru a menține

capacitatea statului de a proteja existența națiunii, a integrității teritoriale sau a independenței politice în fața unui pericol credibil sau a utilizării forței. Însă, odată ce Statul obiectează temeiul „securității naționale" ca motiv pentru impunerea restricțiilor asupra dreptului la întrunire pașnică, acesta trebuie să justifice dacă există un risc real și semnificativ asupra siguranței persoanelor (asupra vieții sau siguranței unei persoane) sau un risc similar de distrugere gravă a unor bunuri. Sarcina probării revine exclusiv Statului.

Revenind la speța noastră, poliția a invocat drept pretext de atentare la securitatea națională, blocarea benzii de circulație și arterei de transport de manifestanți. Deși, libertatea exprimării/ întrunirii presupune ca acestea să fie realizate cât mai aproape de factorul decisiv (în cazul dat, președenție, parlament sau guvern) și să fie auzite. Protestele antiguvernamentale, se fac pentru a fi auzite de Guvern și de regulă, acestea sunt incomode. Dacă Guvernul nu le „aude", atunci protestatarii pot uza de instrumente pentru a convinge și al determina. Desigur, în limitele unor norme morale, etice și legale. Totuși, de cele mai dese ori, protestele antiguvernamentale trec în faza unor revolte în masă, din cauza inacțiunii factorilor de decizie sau intervenției excesive. Blocarea benzii de circulație în fața Legislativului a fost / este una dintre soluțiile organizatorului întrunirii. Mai ales că, acesta ar fi anunțat autoritățile despre o așa intenție. În 2022-2023 au avut loc unele întruniri guvernamentale, inclusiv prin blocarea artelor de circulație. Aici, poliția nu a intervenit prin evacuarea lor forțată, deși Decizia 42 era în vigoare. Această constatare ne permite să concluzionăm asupra caracterului diferențiat al acțiunilor autorităților/ poliției la anumite întruniri cu comportament similar al participanților. Altfel spus, în situația expusă supra, poliția a blocat întrunirea, cu scop de răfuială față de participanți, deoarece aceștia expuneau păreri defavorabile majorității, dar nu ca măsură de sporire a securității naționale sau din alte motive prin care poate fi limitat dreptul la întrunire.

Astfel este cert că în situațiile favorabile guvernării, întrunirile se permit chiar și prin încălcarea dispozițiilor legale, însă în alte situații incomode, autoritățile aplică toate mijloacele posibile, chiar dacă aduc atingere drepturilor și libertăților omului. În acest sens, Avocatul Poporului reiterează că dreptul la întrunire în toamna anului 2022 a fost grav afectat din motivul exprimării de către opoziție a obiecțiilor față de guvern sau alte autorități, inclusiv pentru îndemnuri la schimbarea democratică a guvernului sau a sistemului politic etc, inclusiv încălcarea acestui drept a fost posibilă prin restricționarea duratei și locului de desfășurare.

Referitor la ora desfășurării întrunirilor și durata acestora, Comitetul ONU pentru drepturile omului susține că participanții trebuie să aibă posibilitatea suficientă de a-și exprima opiniile sau de a realiza efectiv alte scopuri. În general, întrunirile pașnice ar trebui lăsate să se termine de la sine.

La fel, întrunirile pașnice se pot desfășura în orice loc, în toate spațiile în care publicul are sau ar trebui să aibă acces. Aplicarea unor restricții întrunirilor pașnice, în ceea ce privește un anumit loc anume trebuie justificată în temeiul articolului 21

din Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice, însă nu ar trebui relocate în zone îndepărtate unde nu pot capta efectiv atenția celor cărora li se adresează sau publicului general. Ca regulă generală, nu se poate impune interzicerea generală a oricăror întruniri oriunde în capitală; în orice spațiu public cu excepția unui singur loc specific dintr-un oraș, sau în afara centrului orașului; sau interzicerea întrunirilor „pe toate străzile din oraș".

În general, referitor la locul desfășurării întrunirilor Comitetul ONU pentru Drepturilor Omului susține că articolul 21 din Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice protejează întrunirile pașnice indiferent de locul de desfășurare: în spații deschise, în spații închise, în mediul online, în spații publice și private, sau o combinație între acestea. De aceea, cei care organizează acțiuni de protest în interiorul clădirilor, îndeosebi clădirile publice sau, ocupă o încăpere pe o perioadă de timp, trebuie să le fie garantat dreptul la întruniri [6]. Din acest punct de vedere dreptul la întruniri nu ar trebui să fie interpretat în mod restrictiv.

Deci, dacă să interpretăm prin analogie prevederile Dispoziției Comisiei pentru Situații Excepționale nr.42 în raport cu standardele internaționale ratificate, este evident că acestea sunt neîntemeiate și contravin principiilor democrației și constituționalității.

În concluzie, conchidem că limitarea întrunirilor în 2022 în baza unei Decizii a majorității guvernamentale a fost una neconformă Constituției R. Moldova și tratatelor internaționale și a afectat grav libera exprimare și întrunire. Autoritățile naționale trebuie să aplice standarde conforme cu principiile prevăzute la articolul 21 din Pactul Internațional privind drepturile civile și politice și articolul 11 al CoEDO; să se abțină de la adoptarea deciziilor care limitează nejustificat acest drept și să le bazeze pe o evaluare acceptabilă a faptelor relevante, în caz contrar, poate exista o violare a dreptului fundamental la întrunire.

Referințe bibliografice:

1. Constituția Republicii Moldova nr.1/1994, MO nr.78 art.140, art.32, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=136130&lang=ro
2. Legea nr.26 din 22.02.2008 privind întrunirile, MO nr.80, art.261, [Accesat 05.12.2023] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110166&lang=ro .
3. CtEDO, Ghid privind art.11 CEDO *Libertatea de întrunire și de asociere*, actualizat la 31.08.2021, pct.47, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_11_rum
4. Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice nr.31 din 16/12/1966, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115567&lang=ro

5. Dispoziția Comisiei pentru Situații Excepționale nr.42 din 13.10.2022 [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/dispozitia_cse_rm_nr.42_din_13.10.2022.pdf
6. CtEDO, CtEDO, Cauza Kudrevičius și alții împotriva Lituaniei, 2015, pct.91, 2015, pct.91, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_11_rum
7. BĂDESCU-ȘERBĂNOIU Veronica, Modelele de Ombudsman în Literatura juridică de specialitate, Revista Lege și Viață nr.7/2011 [Accesat 14.09.2023] Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Modelele%20de%20ombudsman%20in%20literatura%20juridica%20de%20specialitate.pdf;
8. CÂRNAȚ Teodor, Drept Constuțional, Chișinău, 2004, pag.89 [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://elibrary.ceiti.md/files/12/Televca/Juridica/Drept%20constitutional%20Teodor%20Carnat.pdf;
9. AVORNIC Gheorghe, POSTOVAN Dumitru, Instituția Avocatului Poporului (Ombudsmanul) și „Dreptul discreționar", Revista Națională de Drept nr.4/2015, pag.2, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Institutia%20Avocatul%20Poporului%20%28ombudsmanul%29%20si%20%E2%80%9Edreptul%20discretionar%E2%80%9D_0.pdf
10. VÎRTOSU Ina, Academia „Ștefan cel Mare" a MAI, doctorand, Libertatea întrunirilor – piatră de temelie a unei societăți democratice, Analele Științifice ale Academia „Ștefan cel Mare" a MAI, ediția A X-a;
11. Legea 218/2012 privind modul de aplicare a forței fizice, a mijloacelor speciale și a armelor de foc [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=132062&lang=ro#
12. Avocatul Poporului solicită CSE-ului „asigurarea unui echilibru just între dreptul la libertatea întrunirilor și respectarea ordinii publice", 18 oct. 2022, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/avocatul-poporului-solicita-cse-ului-asigurarea-unui-echilibru-just-intre-dreptul-la-libertatea-intrunirilor-si-respectarea-ordinii-publice/
13. Proiect al Strategiei securității naționale a Republicii Moldova, [Accesat 05.12.2023], Disponibil: Proiect_ Strategie_11.10.23.pdf (presedinte.md)